

**ПРОБЛЕМАТИКА І ПОЕТИКА ОПОВІДАНЬ
ГАЛИНИ ОРЛІВНИ 30-х рр. ХХ ст.**

Жиленко Ірина,

доктор філологічних наук, доцент
ORCID ID 0000-0002-1982-710X
Сумський державний університет
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна
ariadna.irina365@gmail.com

Ведмидера Карина,

студентка
Сумський державний університет
вул. Римського-Корсакова 2, 40007, Суми, Україна
karinavedmidera@gmail.com

***Анотація.** У статті з'ясовується періодизація творчого доробку української письменниці Галини Орлівни, визначаються особливості проблематики і поетики у її оповіданнях харківського періоду.*

Наголошується, що після повернення з еміграції Галина Орлівна активно долучається до вивчення актуальних проблем сучасності: життя оновленого села, питань колективізації, соціалістичного будівництва, тому намагається своєю творчістю «відповідати» партійним викликам часу, працюючи у напрямі соцреалізму.

Акцентується увага, що головною героїнею оповідань письменниці («Бабський бунт», «Ілішва» та ін.) є жінка – сильна, вольова, спроможна на високі почуття і несподівані вчинки як в особистому житті, так і в суспільному.

Зазначено, що у творах Галини Орлівни харківського періоду відчутна і модерністська естетика. Залучаючи необхідний спектр художніх засобів та прийомів (символіка очей, сновидінь; метафора; музикалізація), вона дає глибокі психологічні характеристики своїм героям.

***Ключові слова:** соцреалізм, Галина Орлівна, проблематика, оповідання, поетика, художні засоби, психологічне навантаження, символіка.*

**PROBLEMATICS AND POETICS OF
GALYNA ORLIVNA'S NARRATIONS OF THE 1930s**

Zhylenko Iryna,

Doctor of Philology, Associate Professor
ORCID ID 0000-0002-1982-710X
Sumy State University
Rymyskyi-Korsakov St., 2, Sumy, 40007, Ukraine
ariadna.irina365@gmail.com

Vedmydera Karina,

student
Sumy State University
Rymyskyi-Korsakov St., 2, Sumy, 40007, Ukraine
karinavedmidera@gmail.com

© Zhylenko I., Vedmydera K., 2022

Abstract. *The article focuses on the periodisation of creative works of the Ukrainian writer Halyna Orlivna, identifies peculiarities of the problematics, and studies artistic means in her narrations of the Kharkiv period.*

It is emphasized that after returning from emigration, Galyna Orlivna engages herself actively into current problems of those times, such as changed village life, topics regarding collectivisation, and construction of socialism. Her views onto these are reflected in her works in socialist realism.

Particular attention is drawn to the fact that the main character of the writer's narrations ("Babskyi bunt" (Women's Uprising), "Ilishva", etc.) is represented by a strong and willful female character, capable of high feelings and unexpected actions, both in her personal and social life.

It is pointed out that one perceives modernist aesthetics in Galyna Orlivna's works of the Kharkiv period, where the author reveals deep psychological features of her characters while involving a broad range of artistic means and techniques (symbolism of eyes, dreams, metaphorisation, and musicalisation).

Key words: *socialist realism, Galyna Orlivna, problematics, narrations, poetics, artistic means, psychological stress, symbolism.*

Вступ

Дослідження творчості письменниці Галини Орлівни (1895–1955), авторки нової генерації, що сформувалася у часи міжвоєнного двадцятиліття, є важливим для розуміння літературного процесу першої половини ХХ ст.

У вітчизняній науці відсутні окремі системні праці, присвячені вивченню життєвого й творчого шляху української майстрині. Коротку інформацію про неї вміщує «Українська радянська енциклопедія» (Т. 8, 1982), довідкові видання («Літературна Харківщина», 2007; «Енциклопедія сучасної України», 2022), однак не маємо навіть згадок в академічних посібниках літератури радянських часів. Натомість творами Галини Орлівни цікавилися свого часу Богдан Лепкий, Остап Грицай, Микола Вороний, Павло Тичина, Григорій Костюк.

З часів незалежності України про творчість Галини Орлівни побіжно згадували М. Жулинський і В. Мацько. Біографічні розвідки маємо від П. Ротаца (Ротач, 2000: 357–403) та І. Ольшевського (Ольшевський, 2016: 86–88). Останній зауважував, що про Галину Орлівну «...забули всерйоз і надовго – по суті, до 1990 року, якщо не рахувати бібліографічного списку в довіднику «Художня література, видана на Україні за 40 років» (1958), не досить точного розшифрування псевдоніма у «Словнику українських псевдонімів» (1969) і коротенької, навіть не супроводжуваної фотопортретом персоналії в книзі «Письменники Радянської України» (1970). Власне, остання з публікацій виглядає доволі символічною – замість дати передчасного скону Г. Орлівни там стоїть виразний знак питання» (Ольшевський, 2016: 87). Навіть рідкісна згадка про мисткиню у згаданому довіднику сприймалася тоді «ледь не як чийсь недогляд, який ось-ось буде «виправлено».

Вперше за багато років «відкрив» Галину Орлівну старший науковий співробітник Харківського літературного музею І. Мацкевич, який 1990 р. в журналі «Україна» надрукував статтю «Шляхом чуття» і добірку кращих «гротесків» письменниці (Мацкевич, 1990: 14–15). Через два роки в «Літературній Україні» була публікація О. Логвиненка «У лабіринті спинилася в 30-ті роки актриса й письменниця Галина Орлівна» (Логвиненко, 1992: 8). Деякі дослідження присвячені висвітленню діяльності Кліма Поліщука і Галини Орлівни, літературна активність яких припала на період еміграції (Білик, 2013: 206–214; Жиленко, 2022: 17–21).

Вивченням творчого доробку письменниці займалися М. Яремкович, С. Ленська, С. Роса-Лаврентій, І. Жиленко. Авторки зосередили увагу на питаннях філософської проблематики у «гротесках» молодої літераторки, проаналізували синтез традицій психологічної новели з виразними можливостями стилю Галини Орлівни, дослідили її театральні-критичні публікації. Велику увагу приділили

жанровій палітрі, стильовим особливостям її малої прози періоду еміграції (Жиленко, 2019: 389–395). З огляду на те, що творчість Галини Орлівни харківського періоду на сьогодні залишається малодослідженою, наша робота є актуальною й науково обгрунтованою.

Мета наукової розвідки полягає у виявленні проблематики і особливостей поетики творів малої прози Галини Орлівни 30-х років ХХ ст.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких *завдань*:

- виокремити етапи творчого шляху письменниці та їхні особливості;
- дослідити проблематику малої прози авторки 30-х років;
- визначити художньо-стильові домінанти у творах Галини Орлівни харківського періоду.

Об'єкт роботи – оповідання Галини Орлівни харківського періоду, зокрема «Бабський бунт», «Ілішва», «Без керми» та ін.

Предмет дослідження – проблематика і художня майстерність письменниці в оповіданнях 30-х років.

Методи дослідження

Теоретико-методологічну основу роботи склали наукові принципи історико-літературного дослідження, що утвердилися в сучасному літературознавстві, праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені системно-цілісному аналізу художнього твору та історії літератури ХХ ст. (В. Агеєва, М. Бахтін, О. Білецький, О. Гнідан, І. Денисюк, Ю. Ковалів, Г. Клочек, С. Ленська, Л. Лисиченко, Ю. Лотман, С. Павличко, О. Переломова, Л. Рева, Г. Семенюк, М. Ткачук, В. Фашенко та ін.).

Результати дослідження

Творчість Галини Орлівни була нетривалою. Її можна вкласти в два періоди: львівський (емігрантський, 1921–1925) та харківський (радянський, 1926–1930).

Перший період – становлення письменницького й театральнo-критичного таланту. Галина Орлівна перебувала в еміграції в Західній Україні, що була тоді захоплена Польщею, і друкувала твори в українських часописах «Воля», (Відень), «Стерні» (Прага) та ін. Авторка писала театральнo-критичні статті, які часто підписувала криптонімом «Г.О.», Галина Орлівна перекладала з англійської, російської, білоруської прозові та сценічні твори: «Робінзон Крузо» Д. Дефо, «Прекрасні сабіянки» Л. Андрєєва, «Христова ялинка», інсценізацію за Ф. Достоєвським, п'єсу Фр. Олехновича «Пташка щастя». Письменниця-актриса створювала й інсценізації для дитячого театру, серед яких – «Солом'яний бичок», «Пташка щастя», «Князівна-жаба», «Золотий черевичок», «Христова ялинка» та ін.

Становлення літературного таланту Галини Орлівни припало на час поширення модерністських тенденцій і значного розвитку малих жанрів. В еміграції вона видала дві збірки новел «Шляхом чуття» (1921) і «Перед брамою» (1922). Творчість письменниці стала продовженням художніх традицій, закладених українськими митцями початку ХІХ ст. В. Стефаніком, Лесею Українкою, О. Кобилянською, М. Коцюбинським. У її творах відчутна схожа поетика, однак авторка знаходить нові шляхи у зображенні світу й людини: теми революції, визвольних змагань, суто жіночі проблеми, життя в еміграції тощо.

І. Ольшевський вважає, що, завдяки вишуканій імпресіоністичній манері Галини Орлівни, що ставила її образи-«гротески» ближче до поезії, аніж до прози, письменниця змогла довести аудиторії, що українська література не другорядна, вона спроможна вийти на рівень європейського художнього мислення (Ольшевський, 2016: 86).

Другий період творчості Галини Орлівни починається після повернення на батьківщину восени 1925 р. Вона оселилася в Харкові. У 1929 р. стала членом спілки селянських письменників «Плуг», хоча її ім'я серед «плужан» в академічних виданнях радянських часів зазвичай відсутнє. Натомість належність до спілки

підтверджує «Енциклопедія українознавства» (Мюнхен-Нью-Йорк, 1949), УРЕ (1982) і сучасні підручники української літератури. Добрі стосунки у Галини Орлівни склалися з В. Чередниченко, Г. Супруненко, П. Голотою, П. Тичиною, В. Сосюрою, І. Дніпровським, П. Панчем, М. Ірчаном, В. Юрезанським. Чимало гарних творів письменниці було надруковано у журналах «Глобус», «Червоний шлях», «Життя і революція», «Всесвіт», «Зоря».

Харківський період творчості Галини Орлівни позначений впливом «псевдохудожнього унітарного методу у радянській літературі». Його основою, як зазначає Ю. Ковалів, стало «штучне поєднання художнього стилю» (реалізм) та політичної, позахудожньої тенденції (соціалізм). Провідними принципами соцреалізму стали «партійність як абсолютизований критерій класової доктрини марксизму-ленінізму, звulгаризована народність, пролетарський інтернаціоналізм тощо», а естетична категорія стосувалася «міфізування та прославлення радянського ладу і його вождів, героїв» (Ковалів, 2007: 423).

Галина Орлівна була змушена відступити від тих художніх принципів, яких дотримувалася в еміграційний період, і направити свою творчість у реалістичне русло, хоча модерністські традиції все ще спостерігалися в її творчості. У важливий для країни час перебудовної доби у суспільстві вона почала активно писати про життя оновленого села. Письменниця видала сім книжок, назви яких є досить промовистими: «Нове поле», «Нова веснянка», «Бабський бунт», «Жага», «Ілішва», «Сибірка», «Скарб діда Якова» та ін. У 1927 р. у журналі «Червоний шлях» була надрукована її повість Галини Орлівни «Емігранти». Взагалі з 1929 по 1930 рік нараховується рекордна кількість її публікацій. Особливо це відноситься до 1930 року, що став її останнім роком творчої біографії, хоча в архіві авторки збереглися умови на видання творів «Софія друга», «Трактор», «Друга весна», про написання яких немає інформації. Залишилася недописаною її повість «У лабіринті» – про долі емігрантів.

Зосередившись на темі колективізації та формах оновлення села, Галина Орлівна відвідувала багато населених пунктів, безліч часу проводила серед простого народу. Результати досліджень, взятих у колгоспах Миргородщини, вона опублікувала у нарисі «Нове поле». Письменниця була свідком епізодів, коли селян примусово гнали у колгоспи, а вони з підозрою ставилися до цих подій, бо не хотіли віддавати худобу СОЗам (спільний обробіток землі). Саме такі моменти Галина Орлівна й показала у своєму найвідомішому оповіданні «Бабський бунт» (1930), вміщеному на сторінках часопису «Плуг».

Письменниця вважала, що колективізація – це рабство, в якому прості люди повинні віддати усе до останнього на користь держави: «Чого лізти туди, де тебе обдеруть та з торбами по під тиння пустять!», «Як почнуть паї на той СОЗ стягати, позабирають що тільки схотять: і свитину, де яка є, і скриню геть чисто випорожнять, дівками придбане все повитягують», «Сьогодні коней, завтра корів, а там овець, і все, до останньої курки, не те що з хати, а й із села вивезуть» (Орлівна, 1930: 3, 5, 10). Осторонь цієї тематики не залишились і критики, які стверджували, що Галина Орлівна змалювала колгоспи «як своєрідну кріпаччину» («Гарт», 1931, № 121 від 01. 01. 1931).

При тому, що авторка старанно намагалася «відповідати» партійним викликам часу, все ж елементи модерністської естетики у її творах продовжували займати чільне місце. Як і в перший період, творчість Галини Орлівни вирізнялася оригінальними художніми думками, ліричним змалюванням почуттів, психологізмом. «Зміст будь-якого словосполучення, складником якого є слово «поетика», обов'язково стосується поняття художності», – справедливо зауважує Г. Клочек. До того ж «пізнання поетики письменника – це пізнання творчих принципів, якими він керується» (Клочек, 2007: 12–13).

Галина Орлівна звертається й до символіки, яка сприяє глибокому і правильному прочитанню художніх текстів, допомагає розширити смислову

перспективу твору. Савинці – не лише село, де відбуваються події, вони є символом усієї України та її жителів, які бояться заявити про свої права, відстояти власну думку та сказати «ні» нововведенням на селі: «Савинчани і досі мали несміливу, налякану душу, яка боялася прийняти щось нове, яка боязко стискалася від думки: що, коли знову хтось забере оте поле, яке корчеві-зігнутими пазурями вихопив Савинчанин у графа в часи революції?..» (Орлівна, 1930: 4). Письменниця наголошує, що українці весь час борються за свою землю, майно, бо якщо не чужинці, то свої хочуть відібрати усе, що прості люди здобули власною працею. Корова в оповіданні Галини Орлівни також є символом порядку, життя, адже з давніх-давен худоба годувала родину: «Чим будете дитину годувати, як коров одберуть? Жінкам, як крис об камень ота корова» (Орлівна, 1930: 5).

На відміну від чоловіків, жінки недовірко ставилися до нових впроваджень і намагалися усіляко пояснити, що не варто вступати в колгоспи й віддавати свою худобу: «Навіщо давати свого коня на люди? Нащо робити на когось?», але чоловіки й самі не знали, «чи воно доведе до добра – ота колективізація», і через постійні лайки тікали з хати (Орлівна, 1930: 4).

Галину Орлівну приваблює образ сильної жінки. Христя, головна героїня її оповідання, не боїться піти проти всіх та захистити власні інтереси: «Он кибинецькі жінки, так ті за чуба чоловіків із СОЗа витягали. Одна так штани на чоловікові подерла, поки з канцелярії до дому гнала...» (Орлівна, 1930: 12). Письменниця психологічно точно зображає її сумніви, використовуючи невластиву пряму мову: піти проти чоловіка та СОЗу чи віддати худобу, але залишитися вірною чоловікові? Вона думає: «Сьогодні йти, сама ж сказала перша... Проти СОЗу...». Боязко глянула на чоловіка що «зпросоння шукав рукою її теплого тіла. Згадала, що Олексій вчора на сході розпинався за СОЗ» (Орлівна, 1930: 13). Внутрішня сила та мужність перемогли її вагання, і Христя не відступила від своїх намірів. Як результат – вона стала ватажком руху проти колективізації на зразок отаманші Марії Соколовської, яка очолювала військовий загон у часи визвольних змагань в Україні, про яку писав Клим Поліщук в оповіданні «Отаманша Соколовська». Христя й Маруся були хоробрими жінками, бо не кожен зможе керувати рухом чи законом. Як і Марусю «життя заставило зробитися отаманшею», так і Христю життєві події підштовхнули зробити такий важкий та рішучий крок.

Символічно показала письменниця бунт проти колективізації восьмого березня, бо весна – символ пробудження, сподівань на майбутнє. А свято жінок, як відомо, має історичне підґрунтя: 8 березня 1857 року нью-йоркські працівниці вийшли на демонстрацію, щоб відстояти свої права. У Радянському Союзі з початку 1920-х років затвердилась дата 8 березня, оскільки саме в цей день 1917 року з демонстрації робітниць почалась Лютнева революція. І вже традиційно з того часу щорічно восьмого березня жінки виходили на святкові демонстрації.

Схожі події відбуваються й у творі Галини Орлівни, де жінки вийшли на маніфестацію, що петереворилася на справжній бунт потайки від чоловіків, назвавши такий рух «жіночим днем». Неспроста ж вона назвала своє оповідання «Бабський бунт»?! Отже, авторка виводить на перший план жінок, змальовуючи вольовий, «амазонський» характер, їхню рішучість та відвагу. Письменниця включилася у полеміку: жінки в її оповіданні, на відміну від загальноприйнятих святкових маршів часів СРСР, вийшли на справжню маніфестацію відстоювати свої права.

Оповідання, що увійшли до збірки «Моя кар'єра» (2017) – іншої тематики, хоча містять схожі художні засоби. Героїня усіх чотирьох творів («Ілішва», «Без керми», «У закутку», «Пані») – жінка нової епохи, яка намагається знайти своє місце у суспільстві часів колективізації. Вона виступає на зборах, як героїня однойменного оповідання Ілішва, хоча через належність до східних народів не має права навіть стояти поруч із чоловіком; як Ганна Семенівна («Пані»), що змолоду, навчаючись у Женевському університеті й живучи ідеями гуманізму, будує школу в селі, закладає лікарню, намагається займатися суспільно корисними справами.

Водночас нова жінка хоче позбутися минулого: Ілішва, яка живе зі старим жадним Лаваном («Ілішва»), Зося («У закутку»), яка змушена важко працювати, щоб якось вижити із чоловіком – старою хворою людиною («чорна маса на кріслі»), в минулому – «предводителем дворянства», а нині розбитим, спаралізованим, що супроводжує кожен її рух «звірячо-тривожним» поглядом хижих «з-під зведених брів» очей. Таке одиноке, «ніким не зігріте життя» (Моя кар'єра, 2017: 191) героїнь проходить зазвичай у хронотопі сільської місцевості, де й відбуваються події оновленого села: читання для селян, вибори голови сільради, виступ з лекцією перед народом, обговорення теми українізації.

Відчувши подих весни, жінка тягнеться назустріч змінам, у тому числі й у власному житті. Природа відгукується на усі порухи душі героїнь. Так, Ілішва найбільше всього цінувала той час, коли залишалася наодинці, бо мала змогу піти до річки, в ліс або на кручу. Коли приходила весна, дівчина частіше ходила милуватися природою: «Вийде на стрімку кручу та й задивиться, як річка, розбігшись по зеленому луку, берегів шукає. Шукає, шукає, а далі як закрутить несподівано за ріг, як заб'ється блакитно-срібною стрічкою... І чує Ілішва, що якась сила тягне її побігти за течією річки, догнати її, побігти аж до гирла, що не знати де, не знати коли ковтає в себе срібно-блакитну воду...» (Моя кар'єра, 2017: 132). Дівчина розмовляла зі «святим» дубом та благала його про допомогу, коли її силоміць видавали заміж за старкуватого чоловіка.

Тісний зв'язок з природою має і Віра з оповідання «Без керми», яка також «як до захисту, притулилася до велетенського дуба», коли зрозуміла, що за нею та її чоловіком, який переховувався в лісі, шпигували, і тепер їм загрожувала небезпека.

Не оминула Галина Орлівна і концепту музики. Авторка через твори не лише показувала естетичність цього виду мистецтва, але й вклала певні смисли в уривки пісень. Її творчість вирізняється мелодійністю мови, адже письменниця звертала увагу на ритміку, що вочевидь надавала життєвої сили, енергійності оповіданням.

Музичні реалії у творах Галини Орлівни супроводжують сюжетні лінії героїв, а іноді навіть замінюють слова персонажів. Жінки в оповіданні «Бабський бунт» несли через все село полотнище з написом «Всі селяни як один ставай проти колективізації!» та співали пісні:

Ой, сози, ви сози,
Ростуть на вас лози....
Ой горе тій чайці
Горенько небозі.
Пийте, люде, горілочку
Поки що не в Созі (Орлівна, 1930: 15–16).

Галина Орлівна не лише розкриває внутрішній світ своїх героїнь через звуки і мелодію, вона надає мистецтву сили впливати на стан жінок. Ілішва, наприклад, постійно чула спів солов'їв за вікном: «Т-я-г-н-у!... Т-я-г-н-у!.. В прірву!..В прірву!..» (Моя кар'єра, 2017: 135). Дівчину дуже дратували пісні пташок, бо ця мелодія ще більше навіювала їй смуток, і вона почувала себе самотньою. А от пісня Тамраза, навпаки, підбадьорювала Ілішву, бо коли він співав, це означало, що він її чекає:

Та тазах діо карма
Атвах ал гаус,
Уп зі марзані на
Зріна караус.
Кумтах мадмуінва
Алаумтах таус (Моя кар'єра, 2017: 143).

Спів брата асоціювався в Ілішви з порятунком, бо у компанії з ним і зі своїм коханим вона почувалася у безпеці. Тому, як тільки чула спів, бігла за звуками якнайшвидше. Ця дивна пісня надає дівчині сили. Коли її змушують впасти на коліна та цілувати ноги чоловікові, якому вона зрадила, очі Ілішви загорілися і «наче сила звідкілясь іззовні увійшла в неї».

Пісні надають емоційного забарвлення творам. Після слів автора зустрічаємо уривки зі співанок, які допомагають розкрити настрій героїв, атмосферу або природні умови. Під час роботи на полі співали:

А в городі, ненько, ромен-ромен,

А той козаченько помер-помер...

А чи було літо, чи не було –

Чогось воно мені не докучило (Моя кар'єра, 2017: 161–162).

Наспівуючи, герої намагалися створити радісну атмосферу, підняти настрої.

Пісня дарувала натхнення.

Відаючи данину модернізму, все ж відчутно у творах Галини Орлівни бажання «відповідати» темам соціалістичного будівництва, однак відстань між її героїнями і сучасністю – дуже глибока. Дівчина зі сходу на загальних зборах не побоялася висловити думку, коли відчула підтримку того більшовика, що зустріла у лісі. «Очі в самої загорілися незвичним для неї огнем», – пише Галина Орлівна (Моя кар'єра: 131). Ілшва не розуміє, чому мусить мовчати, «чому сурайська жінка має ховати свого язика». Вона роздумує, чому в інших селах у хатах прибрано, чисто і приходиться до висновку: тому, що «вони всі разом – і чоловіки, і жінки – коло господарства пораються», а у їхніх сім'ях – лише жінки (Моя кар'єра, 2017: 122).

Як бачимо, письменниця показує принади радянської влади, що відкриває дорогу жінкам до освіти, рівності з чоловіками, навіть до можливості розлучення. Натомість надто сильними залишаються традиції й закони. Ніхто не захистив Ілшву, закохану в Павла, від жахливого покарання чоловіка. Героїня є водночас символом нової жінки, яка бореться не лише з минулим у власній долі – вона звинувачує співгромадян, які «не дають жити громаді». Дівчина залишилася нескореною: «Ілшвою вже опанувало щось буйне, непокірне, щось таке сильне, що може з'явитися тільки перед обличчям смерті» (Моя кар'єра, 2017: 145). Вона не стала на коліна, щоб просити вибачення й цілувати чоботи чоловікові – натомість прийняла жорстоке покарання.

Досліджуючи особливості художньої майстерності Галини Орлівни еміграційного періоду, ми наголосили на символіці очей у її малій прозі (Жиленко, 2019: 391–394). В оповіданнях 30-х рр. письменниця теж звертається до символу очей, що має психологічне навантаження.

Христя з оповідання «Бабський бунт», яка пішла проти свого чоловіка, глибоко в душі боялася і винила себе за свій вчинок. Психологічним маркером цього виступають очі. Як зазначає О. Переломова, «очі є найсуттєвішим у характеристиці персонажів, вони як ті вогники, які освітлюють найпотаємніші закутки душі героя, визначають ймовірність розвитку подій у творі» (Переломова, 2010: 59). Героїня не могла відступити від справи, яку почала: «Тільки груди поважно, уперто наперед виставлені, тільки очі – туди вгору, на майдан дивляться, – гарячі, звідкільсь із глибини злякані очі (Орлівна, 1930: 17), але жіноча впертість та її власна мужність здолали цей страх: «Захований в очах Христі ляк враз зник. Ображені жіночі гордощі переважили» (Орлівна, 1930: 18). Чоловікові важко було на це все дивитися, як жінка наважилася послухатись його, і по «гнівних, обурених Олексієвим очам» було видно, як він сердиться на Христю (Орлівна, 1930: 23).

Майстерно передала Галина Орлівна метаморфозу, що відбулася з Ілшвою завдяки символіці очей. Пор.:

–одруження: «оксамитові без блиску очі», «мов ужалена скорпіоном», «очі її зробилися мов сліпі – ні радості, ні смутку» (Моя кар'єра, 2017: 123, 125);

–зустрічі з коханим Петром: «зупинилася поглядом на очах, що дивилися на неї з захопленням», «загорілися очі», «нічого не бачила, крім цих очей» (Моя кар'єра, 2017: 131, 138, 145);

–час розплати: «розплющила очі. Обвела усіх чужим, майже байдужим поглядом», «у прірву, заплющивши очі», «блукаючи зором», «поширеними очима» (Моя кар'єра, 2017: 144, 150).

Щоб підкреслити емоційний стан своїх героїв, авторка часто наближує або зіставляє певні явища за ледве вловимою ознакою. Зазначимо, що порівняння й метафори, вжиті Галиною Орлівною, зазвичай зі світу тварин. У її героїні «над очима гадючками вигнулися брови», руки у неї, мов крила, «метнулася, мов спійманий птах», «мов ужалена скорпіоном», «очі забігали по всіх, шукаючи по-звірячому виходу», «крик не то людини, не то сполоханого птаха» (Моя кар'єра, 2017: 123, 137, 144).

З метою відобразити внутрішній стан героїв своїх оповідань, письменниця змальовує частину їхнього психічного життя – сон. Зігмунд Фройд стверджував, що сновидіння – це символічний засіб відображення наших найпотаємніших думок, а також втрата зацікавленості у середовищі. «Найчастіше вони символічно відтворюють фантазії або побажання» (Фрейд, 2002: 213). Саме через сні несвідомість героя намагається донести йому певну інформацію, і внаслідок цього формується певний мікросвіт, який впливає на героя і змушує його замислитися над подіями, що відбуваються у житті, та знайти відповіді на хвилюючі питання.

Авторка використовує образ-символ скорпіона в оповіданні «Ілішва». Героїня бачить сон, де скорпіон наставляє на неї жало, а вона його хоче стягнути. Дівчина була стурбована тим, до чого приснилося це земноводне, і що може віщувати таке сновидіння. Сон героїні є символічним, адже допомагає певним чином передбачити подальші події в її житті. Несвідомі переживання Ілішви перетворилися на сон, який попередив дівчину про загрозу: її чоловік вирішив покарати її за зраду і побив разом з односельцями так, що ні на обличчі, ні на тілі дівчини не залишилося живого місця. Після цього нещасного випадку Ілішва бачить ще один сон, у якому йде степом босою, з роздертими ногами. І раптом налітає віхола і валить її з ніг, рот та очі забиваються піском. Вона волає про порятунок, але у степу нікого немає. Безсумнівно, біль та страх, через які Ілішві довелося пройти, закарбувалися у пам'яті, і тепер уві сні ввижаються ті відчуття, той стан, коли її чоловіки буцали, як м'яч, але, як і уві сні, допомоги ні від кого було чекати (Моя кар'єра, 2017:124, 141).

Психологія страху та душевні муки приходять уві сні й до Віри («Без керми»), коханого якої вбили у кількох метрах від неї. У сновидінні вона бачить сестру Миколи, яка докоряє їй у вбивстві першого чоловіка та свого брата. Рая звинувачує Віру в тому, що та ніколи й нікого не кохала. Віра докоряє собі, що не змогла врятувати Миколу. Можливо, вона могла б пожертвувати собою, аби заподіяти вбивству. Такі хвилювання перетворюються на сновидіння, що психологічно точно зображають стан героїні.

Сон бачить і Ганна Семенівна («Пані»), але у жінки дещо інші картинки. Їй мріється про добрих та милих людей, які дякують їй за те, що вона допомагає їм стати кращими, жити в гарних умовах. Героїня «протягає їм руку й веде до світла, до знань» (Моя кар'єра, 2017: 200). Але в дійсності все навпаки: люди дивляться на неї злобними очима, бо не довіряють жінці, та ще й ображають. Сновидіння вибудовує мікросвіт, який дає зрозуміти Ганні Семенівні, що «темний народ» потребує змін у житті.

Критика прискіпливо ставилася до оновленої тематики оповідань Галини Орлівни. Зі сторінок радянської преси сипалися звинувачення у неспроможності письменниці долучитися до виконання «соціального замовлення». Через те, що вона не підходила до загального кон'юнктурного фону, на неї шукали компромат, нарікали, що у неї «немає класового підходу» («Червоний шлях», 1929, № 5).

Не могла партія дозволити писати твори, у яких героїня – «неприкаяна повітова панночка, сексуальна принакність якої мимоволі стає причиною «фатальної» загибелі кількох молодих чоловіків», як згадали з негативною конотацією про Віру, героїню оповідання «Без керми», автори посібника з історії української літератури 1970 р. Не можна було й писати про подружню зраду Ілішви, а ще й самогубство її – це не ті теми для соцреалізму. Невдало, мабуть, показала вона і таку героїню, як інтелектуалка Ганна Семенівна («Пані»), яка намагалася

приспосуватися до життя, однак залишалася байдужою до проблем суспільства, не змогла вести пояснювальну роботу серед населення. Що вже й говорити про велику проблему, згадану Галиною Орлівною у цьому ж оповіданні! «Наше село пранцювате» (народна назва сифілісу) – повідомляє голова сільради Ганні Семенівні, на що та майже спокійно реагує, але коли її люди почали задавати питання на зборах, як виликуватися, вона залишається безпорадною й тікає від них. Селяни розповідають, що на «французьку хворобу» страждають ще з часів «миколаївської служби» (Моя кар'єра, 2017: 212), але ніхто не займається й досі вирішенням цього питання. Звичайно, не могла радянська влада дозволити такої правди життя у творах Галини Орлівни.

20 січня 1931 р. її було заарештовано за звинуваченням в українському націоналізмі та засуджено до 5-ти років заслання. Тюремний блокнот письменниці, що чудом уцілів, свідчить про її сподівання на щасливий кінець: «Хочу вірити, що, вияснивши мою справу, ГПУ не захоче відірвати мене від роботи, урахувуючи те, що коли за мною в минулому може і є деякі провини перед УРСР (перша з них – еміграція), то, караючи мене за них, держава матиме значно менше користі, ніж давши мені змогу працювати далі на літературно-громадському полі» (Цит. за: Ротач, 2000: 378). У в'язниці Галина Орлівна знайомиться з людиною такої ж долі, в'язнем із Волині Яковом Возним, з допомогою нитки вони обмінюються записками. Возний зумів зберегти один із тюремних творів Орлівни – «Квітку волі» (Ротач, 2000: 379).

Висновки та перспективи

Таким чином, харківський період у творчості талановитої письменниці Галини Орлівни позначений впливом соціалістичного реалізму. Проблематика її оповідань відбила комплекс соціально важливих питань суспільства міжвоєнної доби: тема оновленого села, колективізація, соціалістичне будівництво. У поезії творів письменниці присутні традиції української літератури ХІХ ст., і модерністська естетика початку ХХ ст.

Героїня оповідань Галини Орлівни – мужня, рішуча жінка, спроможна діяти впевнено і сміливо. Вона йде на компроміс як у суспільному житті, так і у власній долі. Авторка не боялася полемізувати із владою, торкатися заборонених тем, показуючи колективізацію як рабство, завзятість селян у відстоюванні власних інтересів, прірву у відносинах селян та інтелігенції, тому й не змогла «відповідати» вимогам часу.

У творах Галини Орлівни прослідковується весь спектр художньо-стилістичних засобів. Зачаровує символіка очей, метафоризм та музичність у її оповіданнях. Виразні засоби, які активно використовує письменниця, допомагають глибше зрозуміти психологічний стан її персонажів.

Питання проблематики і поезики у творчості Галини Орлівни львівського періоду потребують подальшої ретельної роботи дослідників, у тому числі й над повістю «Емігранти».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Білик, 2013 – *Білик Г.* Галина Орлівна – Клим Поліщук: «Дієві жертви великого історичного лихоліття». *Рідний край*. 2013. № 1 (28). С. 206–214.
- Жиленко, 2019 – *Жиленко І. Р.* Мала проза української й російської літературної еміграції 1919–1939 рр.: Проблемно-тематична парадигма та жанрово-стильова типологія: дис... докт. філолог. наук: 10.01.05. Київ, 2019. 465 с.
- Жиленко, 2022 – *Жиленко І. Р.* «Лечу думками на Україну...» (штрихи до літературних портретів забутих постатей доби червоного ренесансу Кліма Поліщука і Галини Орлівни). *Філологія початку ХХІ сторіччя: традиції та новаторство : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*, 30 вересня – 1 жовтня 2022 р., м. Київ. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 7–21.

- Засць, 1930 – *Засць В.* Плужани на ділянці великої форми. *Плуг.* 1930. №7. С. 61–79.
- Клочек, 2007 – *Клочек Г.* Енергія художнього слова. Збірник статей. Кіровоград: Редакційно-видавничий відділ Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, 2007. 448 с.
- Ковалів, 2007 – Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
- Лисиченко, 1998 – *Лисиченко Л.* Мовна картина світу та її рівні. *Збірник Харківського історико-філологічного товариства.* 1998. Т. 6. С. 129–144.
- Логвиненко, 1992 – *Логвиненко О.* У лабіринті спинилася в 30-ті роки актриса й письменниця Галина Орлівна. *Літературна Україна.* 1992. 24 груд. (№ 51). С. 8.
- Мацкевич, 1990 – *Мацкевич І.* Шляхом чуття. *Україна.* 1990. Ч. 29. С. 14–15.
- Моя кар'єра, 2017 – *Орлівна Галина.* Ілішва; Без керми; У закутку; Пані // *Моя кар'єра.* Жіноча проза 20-х років. Київ : Темпора, 2017. С. 116–218.
- Ольшевський, 2016 – *Ольшевський І. Е.* Останній притулок знайшла на Волині. *Ярвця.* Луцьк, 2016. № 3–4 (13–14). С. 86–88.
- Орлівна, 1930 – *Орлівна Галина.* Бабський бунт. *Плуг.* 1930. №7. С. 3–39.
- Переломова, 2010 – *Переломова О.С.* Ідіюстіль Валерія Шевчука: монографія. Суми, 2010. 138 с.
- Ротач, 2000 – *Ротач П.* Лубни, Кулябки, 18. Стежками життя Галини Орлівни // Павло Ротач. І слово, і доля, і пам'ять... *Статті, дослідження, спогади.* Полтава, 2000. С. 357–403.
- Фрейд (2002) – Фрейд З. Психологія бессознательного. Санкт-Петербург, 2002. 319 с.

REFERENCES

- Bilyk H. (2013) Halyna Orlivna – Klym Polishchuk: «Diievi zhertvy velykoho istorychnoho lykholittia». *Ridnyi kraj.* No 1(28). pp. 206–214.
- Zhylenko I. R. (2019) Mala proza ukrai'ns'koi' j rosij's'koi' literaturnoi' emigracii' 1919–1939 rr.: Problemno-tematychna paradygma ta zhanrovo-styl'ova typologija [Flash prose of Ukrainian and Russian literary emigration in 1919–1939: problem-thematic and genre-style typology]: dys... dokt. filolog. nauk: 10.01.05. Kyi'v. 465 p. [in Ukrainian]
- Zhylenko I.R. (2022) «Lechu dumkamy na Ukrainu...» (shtrykhy do literaturnykh portretiv zabutykh postatei doby chervonoho renesansu Klyma Polishchuka i Halyny Orlivny). *Filolohiia pochatku KhKhI storichchia: tradytsii ta novatorstvo : materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 30 veresnia – 1 zhovtnia 2022 r., m. Kyiv. Lviv – Torun : Liha-Pres,* pp. 17–21. [in Ukrainian]
- Zajec' V. (1930) Pluzhany na diljanci velykoi' formy. *Plug.* Nr 7. pp. 61–79. [in Ukrainian]
- Klochek G. (2007) Energija hudozhn'ogo slova. *Zbirnyk statej.* Kirovograd: Redakcijno-vydavnychyj viddil Kirovograds'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka, 448 p. [in Ukrainian]
- Lysychenko L. (1998) Movna kartyna svitu ta ii' rivni. *Zbirnyk Harkivs'kogo istoryko-filologichnogo tovarystva.* V. 6. pp. 129–144. [in Ukrainian]
- Literaturoznavcha encyklopedija (2007): U dvoch tomah. T. 2 / avt.-uklad. Yu. I. Kovaliv. Kyi'v : VC «Akademija». 624 p. [in Ukrainian]
- Logvynenko O. (1992) U labirynti spynylasja v 30-ti roky aktrysa j pys'mennycja Galyna Orlivna. *Literaturna Ukrai'na.* 24 grud. (Nr 51). p.8. [in Ukrainian]
- Mackevych I. (1990) Shljahom chuttja. *Ukrai'na.* 1990. Ch. 29. pp. 14–15. [in Ukrainian]
- Ol'shev's'kyj I. E. (2016) Ostannij prytulok znajshla na Volyni. *Jarovycja.* Luc'k, 2016. Nr 3–4 (13–14). pp. 86–88. [in Ukrainian]
- Orlivna Galyna (1930). Babs'kyj bunt. *Plug.* Nr 7. pp. 3–39. [in Ukrainian]
- Orlivna Galyna. Ilishva; Bez kermy; U zakutku; Pani // *Moja kar'jera.* Zhinocha proza 20-h rokov. Kyi'v: Tempora, 2017. pp. 116–218. [in Ukrainian]

- Perelomova O.S. (2010) Idiostyl' Valerija Shevchuka: monografija. Sumy, 138 p. [in Ukrainian]
- Rotach P. (2000) Lubny, Kuljabky, 18. Stezhkamy zhyttja Galyny Orlivny // Pavlo Rotach. *I slovo, i dolja, i pam'jat'... Statti, doslidzhennja, spogady.* Poltava. pp. 357–403. [in Ukrainian]
- Freid Z. (2002) Psykholohyia bessoznatelnoho. Sankt-Peterburh. 319 p. [in Russian]

Received: 28 August, 2022